

ÇİVRİL-CABAR KATLIAMI ve CABAR MİLLİ MÜCADELE ŞEHİTLİĞİ

Turgut TOK¹

GİRİŞ:

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasında yer alan 7. maddeye dayanarak Anadolu toprakları işgal edilmeye başlanır. 1 Nisan 1921 tarihinde Çivril ve köyleri Yunan kuvvetlerince işgal edilir. 1921 yılının 1 Nisan'ı 2 Nisan'a bağlayan gecesi, Denizli ili, Çivril ilçesine bağlı Cabar köyünde Yunan işgal kuvvetleri tarafından katliam yapılır. Bu katliamda 83 (seksen üç) kişi şehit edilmiştir.

1921 yılında 'Cabar Damları' olarak bilinen köy, günümüzde 'Cabar' adını taşımaktadır. Cabar köyü / mahallesi (Denizli, büyükşehir olduktan sonra köyler, mahalle olarak adlandırılmaktadır), Denizli-Çivril ilçesine bağlıdır ve 30 Aralık 2020 adrese dayalı nüfus kayıt verilerine göre 315 nüfusa sahiptir. Köy, Denizli-Uşak Karayolu üzerindedir. Cabar köyü, Gürpınar ve Koçak köyleriyle komşudur.

Cabar Köyünün Tarihi

Köyün tarihi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Yer adlarından hareketle yapılan çalışmalarda bazı bilgiler bulunmaktadır.

Cabar: Tarihi kayıtlarda mevsuk Caber aşiretinin Anadolu'da yerleştiği yerlerden biri de bu bölgedir. Yörede adla ilgili dinlediğimiz rivayetler de köyün bu adı taşıyan bir bey tarafından kurulduğu şeklindedir.²

Bölge ağızları (diyalekt) ve Oğuz yerleşimi hakkında yaptığım çalışmalarda bazı sonuçlara ulaştık.

Çivril yöresi de 1176 Miryokefalon Savaşı'ndan sonra oldukça yoğun Oğuz göçünün yaşandığı bölgelerden biridir. Çivril ve yöresine Beydili, İğdir, Eymir, Yıva, Avşar, Bayat, Yüreğil, Kayı, Çepni, Çavuldur boyları yerleşmiştir. Bölgede yer adlarına bakıldığında İğdir, Bayat, Beydilli, Yuva, Şenköy (Çöplü Avşarı) boy adlarının, Karalar, Karabedirler, Menteş, Karamanlı, Bulgurlar, Çitak,

¹ Prof. Dr., PAÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kınıklı DENİZLİ ttok@pau.edu.tr

² Levent KURGUN, *Çivril Yer Adlarına Bir Bakış*, Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu Bildiriler, DİE Matbaası, 2002, Ankara, s. 163

*Yahyalı, Karahacılı, Tokça, Bekirli, Seraserli, Irgıllı, Çandır, İshaklı, Çetinler, İbanlar, Kaşıkçı, Çakallar, Ömerli, Işıklı, Kızılcaşöğüt, Cabar, Karayahşiler gibi yerleşimlerde oymak, aşiret ve cemaat adlarının yaşatıldığı görülür.*³

Cabar, Oğuz oymaklarından birinin adıdır. Tarihi belgelerde, Cabar, Caber, Caberli/Caberlü, Cafer, Caferli/Caferlü adlarıyla geçmektedir. Cabar oymağı, Musacalu Türkmenlerine bağlı bir guruptur. Musacalu Türkmenleri de Oğuz'un 24 boyundan biri olan Avşar boyuna mensuptur.

Cabar köyünde yaşayanlar, atalarının Manisa ili, Alaşehir ilçesi, Caberfakılı köyünden geldiğini anlatmaktadırlar. Caberfakılı köyü hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

*Oğuz bölüntülerinden, Musacalu topluluğuna bağlı bir oymaktır. Musacalu Türkmeni ilk defa Amasya, Çorum, Divrik, Arapkir havalilerine yerleştirilmişlerdir. 1612 yılında Karaman Beylerbeyine yazılan bir fermanla Vilayet-i Rum'a gönderilmeleri ve orada ikamet olmaları emrolunmuştur. Musacalı Aşireti daha sonra Fırat Nehri civarına iskân edilmişlerse de orada da durmamışlar, gene göçebe olarak yaşamışlardır. 1718 tarihinde bunların iskân yerlerinde durdurulmaları, uymazlarsa Kıbrıs'a gönderilmeleri hakkında Anadolu Valisi Abdullah Paşa'ya ferman gönderilmiştir. Raka'ya iskân edilmiş olan Musacalu Aşiretinden Caber adında bir oymak, iskândan kaçarak Batı Anadolu'ya gelmiş, Alaşehir'in kuzeydoğusunda yerleşmişlerdir. Bugün Alaşehir'in Caberfakılı Köyü, Caberkamara Köyü, Caberburhan Köyü ve Caberdelimusalı (Gümüşçay) Adlarında dört Köyü vardır. 1947 yılında Caberdelimusalı (Gümüşçay)den ayrılmak suretiyle Aydoğdu adında bir köy daha kurulmuştur ama günümüze kadar yerli halkından kimse kalmamış doğu kökenli vatandaşların göçlerine maruz kalmıştır.*⁴

Alaşehir Caberfakılı köyünden Çivril'e gelenler köylerinin ve oymaklarının adını burada yaşatmışlardır. Köyün adı, zaman içerisinde 'Cabar'a dönüşmüştür.

Cabar oymağı, Avşar boyuna mensuptur. Çivril ve yöresinde Avşar boyunun varlığı oldukça yoğundur. Yöredeki diğer Avşar'a bağlı oymak, aşiret ve cemaatler şunlardır:

Bozok-Yıldızhan Kolu

Avşar : Karahacılı, **Cabar** / **Cafer**, Deller / Deliler / Meller / Milliler, Toklar, Karamanlı, Çıtak / Çatak, Cerit / Ceritli / Ceritler, Torun / Torunlar, Balaban / Balabanlı, Kızılışık / Kızılışıklı, Haliller, Alpli, Solaklar, Honamlı, Cingöz, Türkmenaliler, Çakal / Çakıl, Bardakçı / Bardakçılar, Köseli / Köseler,

³ Turgut TOK, *Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimine Dair Bazı Tespitler*, Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, Ankara, s. 624.

⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Caberfakılı_Alaşehir

*Akbaş, Elvanlı, Gökçeoğulları, Sakızlı, Gökçe / Gökçeler / Gökçeli, Süleymanlı, Hamzalar, Cimriler, Kapanlı, Evliyalar / Evliyalı, Sofular, Yunuslar, Pirler, Şahinler, Saraç / Saraçlar, Alatahılar, Kılı / Kılılar, Cumacıklı, Karahasanlı, Çatalcalar, Arıklı, Kabakçı / Kabaklar, Mazılı, Rahmanlar / Rahmanlı, Sarışeyhli, Küçükler, Sarbeyler / Sarıbeyli, Yahşibeyli, Uçarlı.*⁵

Cabar oymağıyla ilgili Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'na ait şöyle bir tespit bulunmaktadır:

*Cabar: Avşar boyuna bağlı, Caberlü Cemaati, Demircilü Cemaati gurubunda.*⁶

Cabar köyünde günümüzde sülaleler iç içe girmekle beraber 'sülale kimliği' sürmektedir. Cabar köyünde yaşayanlarla yaptığımız söyleşi ve derlemelerde günümüzde şu sülalelerin yaşadığını belirledik: Curalar, Çalıklar, Çomçaoğulları, Gara Musalar, Goca Ahmetler, Gümüşoğulları, Karagözler, Koturlar, Köseler, Pangduzoğlu, Sarı Musalar, Yusuf Çavuşlar.

Bu sülalelerle ilgili olarak tarihi kayıtlara baktığımızda "Çalıklu Cemaati, Kara Musa Cemaati, Kara Musalu Cemaati, Koca Ahmedlü Cemaati, Gümüş Cemaati, Köseler Cemaati, Köseli/Köselü Cemaati, Ban Cemaati ve Kuduzlu Cemaati, Sarı Musalu Cemaati, Musacalu ve Musalar Cemaati adları geçmektedir. Bu sülaleler, Osmanlı arşiv belgelerinde bulunmaktadır. Bu sülalelerin konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak Avşar boyuna bağlı olarak belirtildiğini görmekteyiz.⁷

Yukarıda adını verdiğimiz sülale adları çoğunlukla Avşar boyuna bağlı olarak gösterilmekle birlikte; farklı dönem ve coğrafyalarda Bayat, Bayındır, Beğdili, Büğdüz, Eymür, İğdir, Kayı, Kınık, Salur, Yüreğir, Yıva, Yazır boylarına bağlı olarak da gösterilmektedir.

Cabar Damları Katliamı:

I. Dünya Savaşı sonrası, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın 7. maddesine göre; "*İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit eden herhangi bir durum ortaya çıkarsa, stratejik noktaları işgal edebileceklerdi.*" Bu maddeden hareketle, Osmanlı Devleti toprakları, dört bir koldan işgal edilmeye, paylaşılmaya başlanır.

⁵ T. Tok, a.g.e. 2015, s.623

⁶ Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), 1-6 cilt, Togan Yayınları, 2011, İstanbul, c.1, s.432

⁷ Y. Halaçoğlu, a.g.e., c.1, s.238, c.2, s.499, s.925/ c.3, s.1238 / c.3 s. 1238-1241 / c.4, s. 1329, s.1477, s.1517-1520, s.1521-1524, s.1739, s.1742-1743 / c.5, s.1969

15 Mayıs 1919 günü sabahın erken saatlerinde İtilaf Devletleri'nin desteklediği Yunan Ordusu, İzmir'i işgale başlar. Yunan'ın İzmir'i işgali Anadolu'nun birçok yerinde protesto edilir. İlk tepki veren illerden biri de Denizli'dir. İşgalden saatler sonra 15 Mayıs 1919 günü Denizlililer, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin önderliğinde Bayramyeri Meydanı'nda bir miting düzenleyerek işgali tanımadıklarını, topraklarını koruyacaklarını ve silahlı mücadele kararlarını tüm dünyaya haykırırlar. Yunan kuvvetleri, kısa sürede Manisa, Aydın ve Uşak'ı işgal eder. Çivril topraklarına kadar yaklaşan Yunan birlikleri, 8 Ocak 1921 tarihinde Çivril'i işgal eder. Bu işgal, daha çok tanıma amaçlıdır ve 10 gün sürer.

516 gün sürecek olan Çivril'in ikinci işgali ise, 1 Nisan 1921 tarihinde, Cuma günü başlamıştır. İşgal için Çivril'e Bulkaz (Gürpınar) yönünden gelen Yunan askerlerine ilk karşı koyanlar Kuvayımilliye güçleri, Çivrilli vatanperverler ve Cabar köylüleri olmuştur. Alatepe Çatışmalarında, Türk topçusu ilk ateşte Gökbaşı üzerinden inen Yunan askerlerine kayıplar verdirmişti. Aynı gün Naldanlı mevkisindeki çatışmada 4 Yunan askeri öldürülmüş, biri yaralanmıştır. Bu olay, Cabar baskınının nedeni olmuştur. Bugün yaşanan çatışmalar ve acı olaylardan sonra Çivril işgal edilir.

Cabar köyü için ise asıl acılar, 2 Nisan'a girilen ilk saatlerde başlayacaktır. 1 Nisan'ı 2 Nisan'a bağlayan gece yarısı bir grup Yunan askeri, Çivril ve Cabar köyünün direnişinin intikamını almak ve çevreye gözdağı vermek için köye gelir. Gece baskını şeklinde gerçekleşen Cabar Katliamı, Yunan işgal yöntemi olan yakmak, yıkmak, sindirmek ve toplu kıyımın en acı örneğidir. Bu amaçlarla, köyün içine beşer onar dağılan Yunan askerleri, bütün evleri ateşe vermeye başlar. Bunların gürültüsü ile uyanan, gündüz Naldanlı'da Yunan'la çarpışan beş kişi, silahsız ve tedbirsiz olarak birden dışarı çıkarlar. Bunları gören Yunan askerleri, köy odasının yanındaki dibek taşının etrafında, süngü darbeleriyle beşini de şehit ederler. Bu kişiler, Çalıklar'ın İbrahim, Panguduzoğlu Mahmut, Köyün imamı Çomçaoğlu Ali, Sarı Musaoğlu Mustafa ve Karayeğen oğlu Mustafa'dır.

Yangınlardan canını kurtarmak için dışarı çıkanlar ise ya süngülenerek ya da kurşunlanarak öldürülür. Köylülerin küçük bir bölümü Gökpınar bölgesinden dağa kaçabilirler. Çoluk-çocuk, kadın-erkek, yaşlı-genç demeden başlayan bu *toplu kıyım* gün aydınlanana dek sürer.

Cabar olayıyla ilgili, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan yayınların 11 Nisan 1921 tarihli bölümünde *Bu sırada Yunanlıların, bir subayın öldürüldüğünü bahane ederek Çivril'in Cabbarlar köyünü yaktığı ve köy halkının tamamen öldürüldüğü öğrenilmiştir.*⁸ şeklinde bir bilgi bulunmaktadır. Yakın tarihin bu kara gecesinde, 83 kişi şehit edilmiştir.

⁸ TC Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 558

Münir Sayhan'ın yazdığı Milli Mücadelede Çivril kitabında Cabar Katliamı bir bölümde şu ifadelerle aktarılmıştır:

“Köy sakinlerinden İsmail Bacak yangın sonrası gördükleriyle ilgili şunları anlatmıştır. “Yunan Çivril’ e indiği günün gece yarısından sonrası bir grup Yunan askeri köyü yakmaya gelir. O sırada ebem rahmetlik beni evden alır ve koruluğun içine girip birlikte saklanırız. Sabah saklandığımız yerden çıkıp köye geldiğimizde, Bekirlerin evin önünde dedemin anası olan Tekinlerin Hanım Ebe’yi öldürülmüş yatıp dururken gördük. Aynı yolun kenarında Mahmut Panguduzoğlu’nun karısı Gürce Nine öldürülmüş, Cafer adındaki oğlu da başında şaşkınlıktan döneleyip duruyordu. Buradan ayrılıp köy odasının yanındaki dibek taşına geldik. Burada da, İbrahim Çalıkoğlu, Mahmut Panguduzoğlu ve Sarı Musa oğlu Mustafa öldürülmüş, cesetleri yatıp duruyordu. Buradan dolaştık, köy odasının güney tarafına geçtik. Hemen oracıkta, Sarı Veli’nin karısı Kelci Ümmü’nün ölmüş vaziyette yattığını gördük. Bunları görünce ebemin aklı başından gitti, deli gibi oluverdi. Kendi evimize bile uğramadan köyden ayrılıp Bulkaz’a gittik...”⁹

Cabar Şehitlerinin Adları:

Yunan işgal kuvvetleri tarafından tamamen yakılan ve ahalisi katledilen Cabar (Cabar Damları) köyündeki şehit düşenlerin adları ile ilgili olarak resmi belgelerde bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan ‘Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3. Kısım’ adlı çalışmada köyün Yunanlılar tarafından yakıldığı ve halkının tamamen öldürüldüğüne ilişkin bir kayıt bulunmaktadır:

Çivril kesiminde:

Akköprü’deki Yunan kuvveti köprüünün karşı tarafına atıldıktan sonra, bu köprü ile Sundurlu’daki Yunan kuvveti karşısında bir tabur bırakılarak, iki taburla bir top ve bir kısım süvariden kurulu müfreze Işıklar istikametine hareket edecekti. Bu sırada Yunanlıların, bir subayın öldürüldüğünü bahane ederek Çivril’in Cabbarlar köyünü yaktığı ve köy halkının tamamen öldürüldüğü öğrenilmişti.¹⁰

Resmi kayıtlarda ve arşiv belgelerinde kaç kişinin şehit edildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Araştırmacı Münir Sayhan, yörede yaptığı derleme çalışmalarında 83 kişinin katledildiği ve 29 kişinin adının belirlendiği bilgisini vermektedir.

Bu felaket gecesinde toplam 83 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunların 5 tanesi dışardan gelmiş olup, 78 tanesi ise Cabar’lıdır. Yukarıda da sözü edilen bu 5 yabancı ile birlikte öldürülen 83 kişiden toplam 29 kişinin isimlerini tespit edebildik. Aradan uzun bir süre geçtiği için, diğerlerinin isimleri hatırlanamamıştır.¹¹

⁹ Münir Sayhan, Milli Mücadelede Çivril (1919-1922), Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, Denizli, s. 69

¹⁰ TC Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., s. 558

¹¹ Münir Sayhan, a.g.e. s.70

Çalışmasında bu bilgileri veren M. Sayhan, Cabar köyünde görüştüğü köyün yaşlılarından Şevket Çetin ve İsmail Bacak'ın da tereddüt etmeden 83 (seksen üç) rakamını verdiklerini yazmaktadır.¹²

Çivril Kaymakamlığı tarafından hazırlanan 'Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril' adlı çalışmada şehit sayısı 200 (iki yüz) olarak verilmektedir.¹³ Cabar köyünün nüfusu ve katliamın gerçekleşme biçimi değerlendirildiğinde bu sayının mümkün olamayacağı görülmektedir.

Denizli'de Denizli Türk Ocakları şubesi ve Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Milli Mücadele'nin 100. Yılı Anma Etkinlikleri çerçevesinde gündeme gelen Cabar Katliamı ve Cabar Şehitliği yapılması çalışmaları sırasında şehitlerin adlarının belirlenmesi konusu tekrar ele alınmıştır. Hüdaverdi Otaklı, Münir Sayhan ve şahsımın da içinde bulunduğu bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon, yazılı belgeleri taramış, kaymakamlık, belediye, nüfus müdürlüğü ve askerlik şubesinde bulunan belgeleri incelemiştir. Bu incelemelerde şehitlerin adları hakkında doğrudan bir bilgiye ulaşılamamıştır. Cabar köyü başta olmak üzere, Bulkaz (Gürpınar), İğdir, Koçak, Karabedirler ve Çivril'de hafızası güçlü, yaşlı kişilerle derleme çalışmaları yapılmıştır. Bu derleme çalışmalarında yaklaşık 30 kişi ile görüşülmüştür. Münir Sayhan tarafından daha önce yapılan derlemeler ve yeni bilgiler ışığında şehitlerin adları belirlenmiştir.

Derleme çalışmalarında atalarından duyduklarını hafızasında tutup, bizlere aktaran başta Ramazan KAZIK (1945), Şevket ÇETİN (1915), İsmail BACAK (1916), Zehra KAYA (1922), Munise KAYA (1937), Fatma ŞAHİN (1933), Celal ŞAHİN (1940), Pürsen KARAGÖZ (1943), Nuri KAYA (1964), Cemal ALTINBAŞ (91) olmak üzere tüm kaynak kişilerimize teşekkür ediyoruz.

Yapılan derleme ve incelemeler sonucunda 82 şehidin adı belirlenmiş, birinin köyü belirlenmekle birlikte adı belirlenememiştir. Şehitlerin 73'ü Cabarlı'dır, 10 tanesi köye konuk gelen ve köyden evli olan kişilerdir. Şehitlerin 40'ı kadın, 2'si çocuk, 41'i erkektir. 39 kadının ve 2 çocuğun şehit edilmesi katliamın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca şehitlerin listesinde yer alan 'Yusuf Çavuşlar'ın Gülü Dayı, Baştan Amatoğlu Yeşil Dayı, Gümüšoğulları'nın Döne Ebe, Sarı Veliler'in Kelci Ümmü Ebe, Panguduzoğlu Gürce Ebe, Tekinler'in Hanım Ebe' adlarındaki 'ebe ve dayı' unvanları yaşlı kişiler olduğunu göstermektedir. Cabar köyünün şehitlerinin içerisinde kadın, çocuk ve yaşlıların olması katliamın ve işgal kuvvetlerinin acımasızlığının göstergesidir.

Cabar Katliamında şehit olanların listesi, sülale adları esas alınarak düzenlenmiştir:

¹² Münir Sayhan, a.g.e. s.175

¹³ Çivril Kaymakamlığı, Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril, 1985, Denizli, s. 32

ÇALIKLAR (Çakın/Kaya/Şahin/Uysal¹⁴)

Çalıklar'ın Fatma
Çalıklar'ın Hatice
Çalıklar'ın Havva Hanım
Çalıklar'ın İbrahim
Çalıklar'ın Mehri
Çalıklar'ın Ramazan
Çalıklar'ın Raziye
Çalıklar'ın Ümmü
Çalıklar'ın Yakup
Çalıklar'ın Zehra
Bit¹⁵ Haliller'in Elif
Bit Haliller'in Halil
Bit Haliller'in Mevlit
Curalar'ın Halime
Garagışlar'ın Fatma
Garagışlar'ın İbrahim

ÇOMÇAOĞULLARI (Özcan/Ulu/Yaşar)

Çomçaoğlu Ali (Cabar köyünün imamı)
Çomçaoğlu Şaban
Çomçaoğlu Mehmet
Çomçaoğlu Elif
Çomçaoğlu Fadime

GARA MUSALAR (Coşğun/Yaşar)

Gara Musalar'ın Ayşe
Gara Musalar'ın Döne
Gara Musalar'ın Elif
Gara Musalar'ın Fatma
Gara Musalar'ın İbrahim
Gara Musalar'ın Mehmet
Gara Musalar'ın Mustafa
Gara Musalar'ın Yakup
Yusuf Çavuşlar'ın Fatma
Yusuf Çavuşlar'ın Gili Dayı

GOCA AMATLAR (Uğuz)

Goca Amatlar'ın Ayşe
Goca Amatlar'ın Raziye
Goca Amatlar'ın Ahmet

¹⁴ Parantez içindekiler, sülalelerin bugün aldıkları soyadlarıdır.

¹⁵ Bit, *küçük* anlamındadır.

Goca Amatlar'ın İbrahim
Goca Amatlar'ın Alime

GÜMÜŞOĞULLARI

Gümüšoğulları'nın Döne Ebe
Gümüšoğulları'nın Mustafa

KOTURLAR¹⁶ (Erdoğan)

Koturlar'ın Âlime
Koturlar'ın Ayşe
Koturlar'ın Elif
Koturlar'ın Emine
Koturlar'ın Fatma
Koturlar'ın Halil İbrahim
Koturlar'ın Kazım
Koturlar'ın Osman
Sarı Veliler'in Kelci Ümmü Ebe

KÖSELER

Köseler'in Ahmet
Köseler'in Fatma
Köseler'in Mustafa
Köseler'in Ramazan
Köseler'in Raziye

PANGUDUZOĞLU¹⁷ (Ergül/Tekin/Uğur)

Panguduzoğlu Asiye
Panguduzoğlu Battal
Panguduzoğlu Bekir Ali
Panguduzoğlu Fatma
Panguduzoğlu Gürce Ebe
Panguduzoğlu Hüseyin
Panguduzoğlu Mahmut
Panguduzoğlu Ramazan
Köpek Hasanlar'ın Fatma
Köpek Hasanlar'ın Raziye
Tekinler'in Hanım Ebe

SARIMUSALAR (Karagöz)

Sarı Musaoğlu Fatma
Sarı Musaoğlu Mustafa

¹⁶ Kotur, *tanesi alınmış darı koçanı* anlamındadır.

¹⁷ Panguduz, *giydiğini çabuk eskiten, yıpratıcı* anlamındadır.

Karagözler'in Arzu Hanım
Karagözler'in Ayşe
Karagözler'in Halime
Karagözler'in Hamza
Karagözler'in Mehmet
Karagözler'in Musa
Karagözler'in Musa Ağa'nın çocuğu
Karagözler'in Recep

KONUKLAR

Baştan Amatoğlu Yeşil Dayı	(Karabedirler köyünden)
Kabakçioğlu Hüseyin	(Koçak köyünden)
Karayeğen oğlu Mustafa	
Köseoğlu Rıza	(İğdir köyünden)
Köseoğlu Sefer	(İğdir köyünden)
Neslihan Hanım	
Neslihan Hanım'ın Bebeği	
Veyisoğulları'ndan Hüseyin	(Bulkaz köyünden)
Veyisoğulları'ndan Mustafa	(Bulkaz köyünden)
Adı belirlenemeyen 1 kişi	(Bulkaz köyünden)

CABAR AĞITI ve KOTURLARIN EMİNE

Türk milleti yaşadığı sevinçleri, üzüntüleri, acıları unutmamak ve geleceğe aktarmak için duygularını dizelere ve bağlamanın ezgilerine döker. Cabar Damları köyünde yaşananlar, halk belleğinde derin izler bırakmıştır. Yunan'ın Cabar köyünde yaptığı katliamda yaşananlar da dizelere ve bağlamanın tellerine dökülmüştür. Yöre halkı tarafından 'Cabar Ağıtı veya Yangın Cabar Ağıtı' diye adlandırılan ağıt yakılmıştır. Bu ağıt, günümüzde söylenmeye devam etmektedir.

Cabar Ağıtı'nın yazılmasına neden olan olay, yörede yaptığımız derleme çalışmalarında tarafımıza birçok kişi tarafından anlatılmıştır. Yazılı kaynaklara baktığımızda iki çalışmada Cabar Ağıtı ve yazılmasına neden olan olayların anlatıldığını görmekteyiz.

I. M. Sayhan'ın Cabar Ağıtında adı geçen Emine'nin şehit edilmesiyle ilgili olarak, 1331 (1915), Cabar köyü doğumlu Hüseyin oğlu Şevket Çetin'den derlediği bilgiler şunlardır:

“Bit Halil yaralı halinde gece olup bitenleri anlatmaya başladı. ‘Abam dün gece bağırış çığırışı duyunca dışarı çıkıyor. (Abam dediği kişi kapı bir komşuları olan 16-17 yaşlarındaki Koturların Emine’dir) Bu sırada sokakta bulunan Yunan askerleri Emine’yi kucaklayıp yakalıyorlar. Emine ‘Ağabey yetiş, aldırdın beni’ diye bağırmaya başlıyor. Ağabeyi Kazım (21 yaşında) hemen dışarı çıkıyor ve askeri görünce birden bire geri dönüp içerden bir balta kapıp geliyor. Baltayı askerlerden birinin boynuna bi vurur, asker orada ölür. Bunun üzerine diğer

askerler de Kazım'ı ve Emine'yi süngüleyerek gözlerimin önünde öldürdüler” der.

Bunları anlatan Bit Halil de yaralı haliyle daha fazla dayanamaz ve o da orada ölür.¹⁸

II. Denizlili sanatçı Efe Güngör tarafından bir internet gazetesinde yayınlanan ağıt hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: ¹⁹

Türkümüzün hikâyesi de Yunan askerlerinin işgaliyle başlamış. Değişik kaynaklardan ulaştığım bilgiler doğrultusunda işgalciler 100-200 kişi kadar köylümüzü katletmişlerdir. Silahlı silahsız kadın erkek yaşlı genç demeden öldürüp köyü ateşe vermişlerdir. Bu süreç içerisinde bir iki ev sağlam kalmıştır. Yunan askerleri bunlardan birini kendilerine karargâh olarak seçerler. O kadar şiddetli bir felaket olur ki yangını söndürmek için kalan köylüler mücadele ederken köyün gencecik güzellerinden biri olan ve ailesini kaybeden Poturlar sülalesinin güzel kızı Emine yangına su taşırken Gökpınar adı verilen çeşmede iki Yunan askerinin tacizine uğrar. Bunu yakıştıramayan Emine bir tanesinin kafasında testiye parçalar diğeri de tüfeğindeki tüm kurşunları Emine'nin kalbine boşaltır. Emine'nin cansız bedeni Gökpınar çeşmesinin başında boylu boyunca uzanır.

Aradan geçen yıllar sonrasında Cabarlılar bu olaya yakılan ağıtı günümüze taşıdılar. Türkü normuna ulaşan bu ağıt ilçede folklor oyunu olarak da sergilenir.

Yukarıda verdiğimiz iki çalışmada Cabar Ağıtı'nın söylenmesi ve olayın gerçekleşmesi ile ilgili olarak farklı bilgiler bulunmaktadır.

Cabar köyünde Celal ŞAHİN (1940), Pürsen KARAGÖZ (1943) ve Nuri KAYA (1964) ile yaptığımız derleme çalışmalarında Cabar Ağıtı ve Koturlar'ın Emine'nin hikâyesini defalarca dinledik. Bu saha çalışmalarında M. Sayhan tarafından kaynak kişisi belirtilerek aktarılanlar doğrultusunda bilgilere ulaştık. Efe Güngör'ün yayınladığı yazıda derleme yeri ve kaynak kişi belirtilmemiştir. Bize yukarıda adı geçen kaynak kişilerin aktardığı bilgilerden hareketle ağıtın yakılmasında yaşananlar şöyledir:

Yunan işgal kuvvetlerinin Cabar köyünü basıp evleri ateşe vermesi ve gördükleri her canlıyı öldürmesi ile birlikte köy içinde bir kargaşa ve telaş başlar. Herkes oradan oraya koşuşmakta, kızılca kıyamet bir gün yaşanmaktadır.

Güzelliği dilden dile dolaşan, 17 yaşındaki Koturlar'ın Emine de telaşla evlerinin avlusuna çıkar. Bu sırada sokakta dolaşan Yunan askerleri Emine'yi görür ve alıp götürmek isterler. Emine kaçır, ancak Yunan askerleri Emine'yi yakalarlar ve sürükleyerek götürmeye çalışırlar. Emine; “Ağabey yetiş, aldırın beni!” diye

¹⁸ Münir Sayhan, a.g.e. s. 68

¹⁹ CABAR TÜRKÜSÜ - denizlihaber.com

bağırır. Ağabeyi Kazım, hemen dışarı çıkar ve Yunan askerlerinin kardeşini sürükleyerek götürdüklerini görünce çılgına döner, birden geri dönüp, kapı ardında duran nacağı alıp gelir. Nacağı, Emine’yi tutan askerin kafasına indirir. Bu sırada, orada bulunan diğer Yunan askerleri, Kazım’ı ve Emine’yi süngüleyerek şehit ederler. Kazım, Çalıkıllar’ın Mehri ile nişanlıdır. Katliamdan kurtulan birkaç köylü, gün ağardığında Mehri’nin de cansız bedeniyle karşılaşır.

1921 yılının 1 Nisan’ı 2 Nisan’a bağlayan gecesinde, Cabar Damları köyünde 83 kişi şehit edilmiştir. Yaşanan bu acı olaylar, yöre insanı ve köylüler arasında kapanması mümkün olmayan derin izler bırakmıştır. Sonraki günlerde ölenlerin ardından ağıtlar yakılmıştır. *Cabar Ağıtı*, bu tarihi olayın ve acıların içinden doğmuştur.

Koturlar’ın Emine, ağabeyi Kazım, Çalıkıllar’ın Mehri ve diğer Cabar Şehitleri köyün eski mezarlığı olan Bileşe Mezarlığında yan yana yatmaktadırlar. Günümüze kadar ulaşan ve Denizli Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı Türk Halk Müziği sanatçısı Ahmet Algül tarafından Münir Sayhan ve Pürsen Karagöz’den 2020 yılında derlenen ve notaya dökülen ağıtın sözleri şöyledir:

Cabar Ağıtı

Gökpınara²⁰ desti de goydum dolmadı,
Yangın Cabar’da eğri de fesli²¹ galmadı.
Gara yaşlar²² yeşil giyer donunu²³,
Şehir Cabar ahrete dönmüş yönünü,
Martinimin ucu da Yonan demiri,
Ağlama Cabar bu da gumandanın emiri.
Ay mı doğdu, gün mü de doğdu yayıldı,
Koturların²⁴ Emine bir gurşunda bayıldı.
Şu Cabar’ın eriğine, dallerine,
Varın bakın Koturların hallerine.
Garagayam²⁵ istihkam, içinde yoktur İslam,
Halt etmendi kel Yonan, Gumitler²⁶ senden aslan.

Cabar Ağıtı, Efe Güngör’ün çalışmasında Cabar Türküsü adı ile verilmiştir. Ayrıca 4. Beyitte yer alan “Koturlar’ın Emine” ifadesi, E. Güngör’ün yazısında “İnce belli Emine’m” şekliyle geçmektedir.

²⁰ Cabar köyünün doğusunda, köyden dışarıda ve Başgöz Deresi’nin yamacında bulunan pınar.

²¹ Eğri fesli, *delikanlı*, *genç* anlamındadır.

²² Yaş, *ağaç* anlamındadır.

²³ Don, *giysi* anlamındadır.

²⁴ Koturlar, Cabar köyünün yerli sülalelerinden biridir.

²⁵ Garagaya, Cabar köyünün doğusundaki tepenin adı.

²⁶ Yunanlıların Türk askerine verdiği isim.

Ağıt, altı beyitten oluşmuştur. Ağıtın uyak sistemi “aa bb cc dd... biçimindedir. Vezni, hece veznidir ancak satırlar değişken hece sayılarına sahiptir.

Ağıtta “desti, goydum, galmadı, gara, şehir, ahret, Yonan, gumandan, gürşun, Garagaya, halt etmendi, aslan” gibi ağız özelliklerine sahip sözcükler kullanılmıştır. Yöre ağız özelliklerinde bu sözcüklerde görülen ses olayları bulunmaktadır:

önseste ünsüz değişmesi ‘k->g-, t->d-’,

içseste ünlü değişmesi ‘-i->-e-, -u->-o-’,

içseste ünlü düşmesi ‘-i->Ø’.

içseste ünsüz düşmesi ‘-r->Ø’.

Bileşe Mezarlığı (Cabar Milli Mücadele Şehitliği)

Yunan işgal kuvvetlerinin şehit ettiği 83 kişi, katliamı takip eden birkaç gün içerisinde Bileşe Mezarlığı’na defin edilmiştir. Bileşe Mezarlığı, Cabar köyünün eski mezarlığıdır. Yaklaşık 1930 yılına kadar köylüler cenazelerini buraya defin etmiştir. Daha sonraki yıllarda köyün hemen yanında bulunan bugünkü mezarlığa defin yapılmaya başlanmıştır. Cabar köylüleri, defin işlemleri yeni mezarlığa başladıktan sonra Bileşe Mezarlığı’na yalnızca yağmur duasında kurbanları kesmek için gitmeye başlamışlar. Köylülerin anlattıklarına göre bir süre sonra köy imamının yönlendirmesi ile bu uygulamadan da vazgeçilmiştir. Kaderine terk edilen mezarlık, kadastro uygulamalarında tapulu şahıs malına dönüşmüş, bir süre sonra mezarlığın etrafı tarım arazisi halini almıştır. Mezarlıkta bulunan mezar taşları özellikle Gürpınar (Bulkaz) köyünün başta cami ve okul inşaatları olmak üzere bina yapımında malzeme olarak kullanılmıştır. Gürpınar’da yaptığımız yüzeysel incelemelerde bu mezar taşlarından bazılarını cami ve okul duvarlarında tespit ettik. (bakınız Fotoğraf 1-2)

Fotoğraf-1

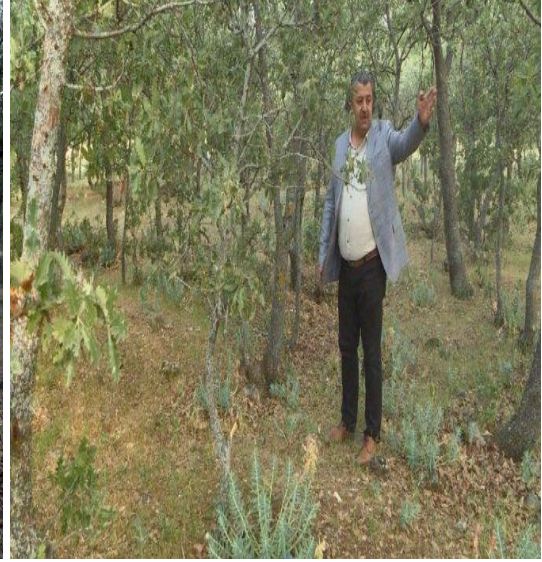

Fotoğraf-2

Kaderine ve doğaya terk edilen mezarlık, zaman içerisinde mezarlık kimliğini kaybetmiştir. Bizim bölge çalışmalarımız esnasında mezarlığı tespit ettiğimizde mezarların taşları dağılmış ve yok olmuş durumda idi. Sadece toprağın yükseltisinden hareketle mezarlar belirlenebildi. (bakınız Fotoğraf 3-4)

Fotoğraf-3

Fotoğraf-4

Mezarlığın adı olan “Bileşe” sözcüğünün kökeni ile ilgili olarak bilgi bulunmamakla birlikte köylüler, burada Bileşe adlı bir ‘eren’in yattığına inanıyorlar. Çocuğu olmayanlar, hastalar, dertliler şifa ve çare bulmak için Bileşe Ereni’ne kurban adıyor ve bereket için toprağından alıyorlarmış. Bileşe Ereni’nin yatırı, yaşlıların tarifi ile belirlendi. “Üç meşe ağacının ortasındaki büyük düz taşın olduğu yer” şeklinde tarif edilen Bileşe Ereni’nin mezarını belirlemek zor olmadı. Ancak şehitlerin mezar yerlerinin tam olarak belirlenmesi oldukça zor bir süreç oldu. Şehit mezarlarının yerlerinin Bileşe’nin etrafında olduğu köylüler tarafından bizlere iletili. Sülalelerin mezarlarının yerleri genel anlamda bilinmekle birlikte, kişilerin mezar yerleri tam olarak belirlenemedi. Ancak köylülerin anlatımı ve alanda bizlere gösterdikleri mezarlar, şehit mezarı olarak düzenlendi. (bakınız Fotoğraf 5-6)

Fotoğraf-5

Fotoğraf-6

Bileşe Mezarlığı'nda üzerinde yazı ve işaret bulunan hiçbir taşa rastlayamadık. Gürpınar köyünde bina yapımında kullanılan yukarıda söz ettiğimiz mezar taşlarının katliamla ilgili bazı bilgileri taşıdığı öngörüsündeyiz. Köyün yeni mezarlığında yaptığımız incelemelerde Osmanlı Türkçesi Alfabesi ile yazılmış ve ortadan ikiye ayrılmış bir mezar taşı bulduk. (bakınız Fotoğraf 7) Mezar taşında şu ifadeler yer almaktadır.

mezar taşının çevirisi:

Sene 1322
Çomça oğlu
Halil Efendi
Ruhuna Fatiha

Bu mezar taşı H.1322 (M. 1904-1905) tarihlidir. Yani mezar taşı Yunan işgalinden sonraki döneme aittir. Mezar taşı Çomçaoğlu Halil Efendi'ye aittir. Köydeki Yunan katliamında Çomçaoğulları sülalesinden köyün imamı Çomçaoğlu Ali dâhil beş kişi şehit edilmiştir. Köy muhtarı Nuri Kaya daha sonra bize köyün yeni mezarlığında bulduğu bir mezar taşı daha göstermiştir. (bakınız Fotoğraf 8) Bu mezar taşı oldukça yıpranmıştır.

Fotoğraf-7

Fotoğraf-8

Bileşe Mezarlığı, Milli Mücadele'nin 100. Yılı etkinlikleri çerçevesinde Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından 'Cabbar Milli Mücadele Şehitliği' adıyla düzenlenmiş ve katliamdan tam 100 yıl sonra 2 Nisan 2021 tarihinde açılış töreni gerçekleştirilmiştir. (Bakınız fotoğraf 9-10) Şehitliğin yapımında Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Tanıtım Daire Başkanı Hüdaverdi Otaklı, Öğretmen-Yazar Münir Sayhan, Heykeltıraş Osman Atmaca, Öğr. Gör. M. Tolga Bakırtaş ve Prof. Dr. Turgut Tok'tan oluşan komisyon çalışmaları yürütmüştür.

Fotoğraf-9

Fotoğraf-10

Sonuç ve Değerlendirme:

Milletler, tarihlerini, tarihte yaşananları doğru kaynaklardan öğrendikçe daha güçlü olur ve geleceğe daha emin adımlar atabilirler. Bu bakış açısından hareketle Cabar (Cabar Damları) köyünde yaşananlar değerlendirildiğinde acı ve düşündürücü bir durum söz konusudur. 100 yıl önce yaşanan katliam ve katliamda şehit olanlar bölge insanı

tarafından neredeyse unutulmuş, şehitlerin mezarlarının bulunduğu alan tapulu arazi olmuş ve mezarlık kaderine terk edilmiştir.

Milli Mücadele'nin 100.Yılı anısına yapılan etkinlik ve çalışmalar sırasında Cabar Katliamı'nın yeniden gündeme getirilmesi, şehitlerin mezarlarının ve adlarının belirlenmesi görevi, Münir Sayhan ve Hüdaverdi Otaklı ile birlikte tarafımızdan gerçekleştirildi. Yapılan çalışmalar ve incelemeler sonucunda şehitlerin adları ve mezarları belirlendi. Döneme ait her türlü bilgi, belge ve eşyaya ulaşılmaya çalışıldı. Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından bizlerin danışmanlığı ve gözetiminde Cabar Milli Mücadele Şehitliği yapıldı. Katliamdan tam yüz yıl sonra 2 Nisan 2021 tarihinde şehitliğin açılışı yapıldı.

Bu şehitliğin Milli Mücadele'nin 100. Yılında açılması anlamlıdır. Böylelikle Cabar şehitlerine, Milli Mücadele kahramanlarına, Başkomutan ve Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşlarına olan vefa borcunun geç kalınmakla beraber ödenmiş olması umudunu taşımaktayız.

KAYNAKLAR

- Çivril Kaymakamlığı, *Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril*, 1985, Denizli,
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, 1-6 cilt, Togan Yayınları, 2011, İstanbul.
- KURGUN, Levent, “Çivril Yer Adlarına Bir Bakış”, *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu Bildiriler*, DİE Matbaası, s.159-169, 2002, Ankara.
- SAYHAN, Münir, *Milli Mücadelede Çivril (1919-1922)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, Denizli,
- TOK, Turgut, “Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimine Dair Bazı Tespitler”, *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s. 617-629, 2015, Ankara.
- TC Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3. Kısım*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara,